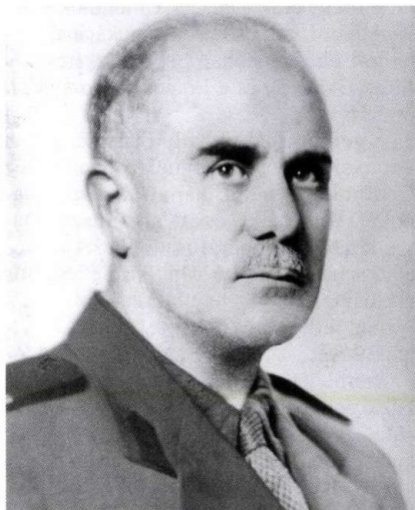

KUBASSEK JÁNOS

A földrajzprofesszor, akit mindenki szeretett

Emlékezés Tulogdy Jánosra

Kevés olyan geográfus volt, akit olyan sokan szerettek, mint Tulogdy János, s aki Erdélyben tanárnemzedékeket látott el életre szóló természettudományi szellemi utralóval.

A kolozsvári Farkas utcában található, múzeumnak beillő otthona már életében legendás zarándokhellyé vált. Itt fogadta vendégeit, tanítványait, pályatársait, akik élete utolsó időszakáig gyakran látogatták. A tudós Erdély földjének kiváló ismerőjeként és a kolozsvári Református Kollégium, majd az egyetem karizmatikus tanáráként szerzett országos tekintélyt. Szerteágazó tudása, könyvészeti ismeretei, kimagasló műveltsége, humanizmusa és segítőkészsége okán temérdek tisztelője volt. A múlt év őszén volt születésének 125. évfordulója, illendő, hogy felelevenítsük pályafutását és varázslatos egyéniségét.

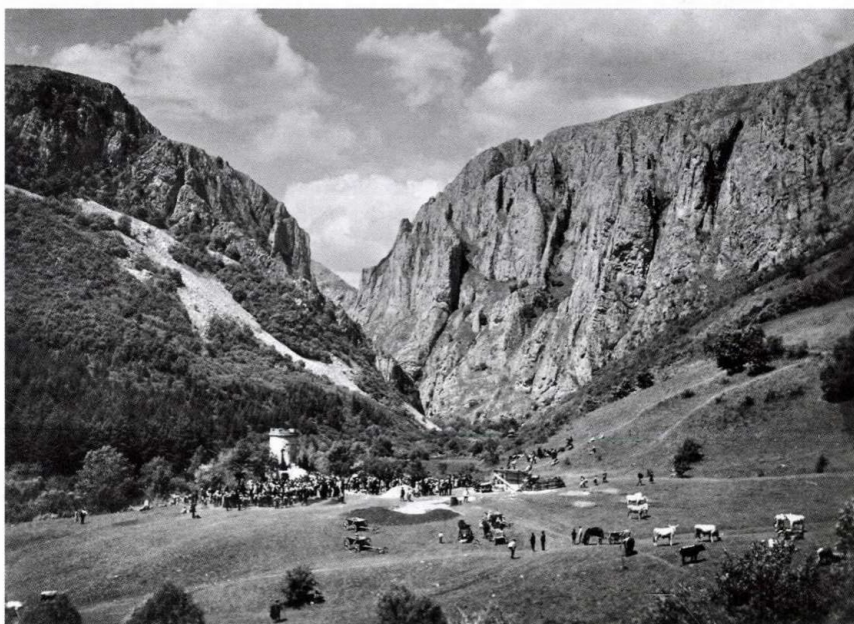
Ki volt ez a tragikus sorsú, de mégis sikeres életet élő tudós? Tulogdy János Tordán látta meg a napvilágot, 1891. október 12-én. Édesapja a kolozsvári gazdasági akadémia tanára volt, s gyakran vitte kisfiát a kirándulásaira. Édesanyja a virágok szeretetét oltotta belé. Középiskolai tanára, *Szabó Imre* keltette fel figyelmét a geográfia iránt. Később *Cholnoky Jenő* szellemi büvökrébe került. Együtt járták a Kolozsvár környéki suvadásos tájakat. A tehetséges, érdeklődő fiatalemberre felfigyelt *Szádeczky-Kardoss Gyula* professzor, akivel gyakran tanulmányozta a távolabbi riolit-előbukkanásokat. Gyakornokként ígéretes pályának nézett elébe.

Előadások, terepgyakorlatok, állandó önképzés és gyakori kirándulások jellemezték ezt az időszakot. A pályatársak, Balogh Ernő és Török Zoltán mindenben segítették egymást.

Életcéljáról – néhány héttel halála előtt – így vallott tanítványának, *Tövissi József* professzornak: „Meg kell tanítani az ifjúságot arra, hogy megismerje és megszeresse hazánk csodálatos természeti szépségeit és kincseit”

S ő ebben a megismertetésben rendkívüli példát adott! A sors nagyon kegyetlen próbatételt rótt rá. Az első világháborúban bevonult katonának és 1915. április 9-én a galíciai harctéren súlyosan megsebesült. Egy golyó roncsolta el a combcsont-

jára, sántikálva csodálta meg a Dolomitok és az Alpok sziklabirodalmát, de a terepi tájékozódásról nem mondott le. Nem kívánt tétlen hadirokkantként élni; dolgozni, tanítani, kutatni akart, bár ez sokkal több erőfeszítésbe került, mint egészséges pályatársainak. Előfordult, hogy könnyes szemmel kínlódta kúsza végig a Révi-barlang járatait. Katonai betegszabadsága alatt tette le a pedagógiai szakvizsgát és megszerezte a tanári oklevelet. A kórházi betegágyon, szenvedések közepette jegyezte el magát a tanári munkával.

Egyik kedvenc kutatási terepe, a Tordai-hasadék

ját, s ez a sérülés – az ismétlődő műtétek ellenére – élete végéig gyakori fájdalmat okozott neki.

Évekig csak mankóval tudott járni. Bicegve kapaszkodott fel a Bihar-hegység fennsík-

A trianoni döntés lehetetlenné tette, hogy továbbra is az egyetemen taníthasson, de a kolozsvári Református Kollégium tanáráként kiváló diákokat nevelt. Osztályfőnöke volt *Köpeczi Bélának*, a

Tulogdy professzor idős korában

későbbi művelődési miniszternek, aki e sorok szerzőjének 1990-ben így beszélt hajdani tanáráról: „Egyenes tartású, egyenes gondolkodású, egyenes beszédű, egyenes jellemű ember volt, aki nagyon sokszor vitte diákjait a természetbe, Kalotaszegre, a Biharba és a Kolozsvár környéki dombokra. Kitűnően ismerte a kőzeteket, az ősmaradványokat, a növényeket és kirándulás közben hosszas előadásokat tartott egy forrásról, fossziliáról. Megszerettette a természetet, s tőle tanultuk meg, milyen fontos a megfigyelések feljegyzése, a naplóírás.” A természetrajz életelem volt Tulogdy Jánosnak. Manapság számos diák kitűnően eligazodik a molekuláris biológia rejtelseiben, de nem tud egy tölgyfát és egy bükköt, egy varjút és egy szarkát megkülönböztetni.

Számos tanulmányt írt a Tordai-hasadék keletkezéséről és felszínalkatani formakincséről, ahová csaknem száz alkalommal látogatott el, diákjaival, vendégeivel. Példaértékű dolgozata – mely a Földrajzi Közleményekben 1943-ban jelent meg – módszertanilag is érdekes: elemzi a keletkezéssel kapcsolatos hipotéziseket, érveket. Végigtekinti a tektonikus, epigenetikus, barlangi beszakadásos eredet érveit.

A Hesdát-patak munkájának bemutatásával teszi teljessé a földrajzi térszínfejlődési folyamat egyes fázisait. A történeti források alapos ismeretéről tanúskodó bevezetője után egy sok szempontúan látó és értékelő tudós írását olvashatjuk. A geológiai környezet aprólékos bemutatása, a tektonikai viszonyok leírása mellett az összes, a hasadékot említő szakember megállapítását idézi és értékeli, Hunfalvy Jánostól Czirbusz Gézáig, a francia DeMartonne-tól Cholnoky Jenőig. A karrók, dolinák, barlangok és források szakszerű bemutatásával az egyik legalaposabban feldolgozott varázslatos természeti tünemény, a Tordai-hasadék le-

írásával ajándékozta meg Erdély természeti kincseinek szerelmeit.

Előadásaiiban mindig átfogó földrajzi szintézisalkotásra törekedett. A tájak bemutatásának aprólékos részletességét gyakran ötvözte történelmi, néprajzi ismeretekkel. Élmény volt hallgatni egy-egy folyószakasról vagy folyóteraszról szóló rögtönzött előadását. A Kalotaszeg földrajza című tanulmánya eredeti látásmódját tükrözi. Gyakran idézte barátja, Szabó T. Attila helynévkutató munkásságának eredményeit. Nem magát tekintette az egyedüli mértékadónak, sűrűn hivatkozott pályatársai, Bánya János, Kelemen Lajos, Vámszer Géza munkáira.

Ha tekintetbe vesszük azokat az objektív körülményeket, amelyek meghatározták mozgásterét – az egyetemi katedráról való eltávolítását, a nagy tanóraterhelést, a kisebbségi sorsot –, akkor bámulattal adóhatunk akaraterének és kitartásának. Nagy európai utazásokat tett Olaszországban, Svájcban, Franciaországban, s a költségeket szerény tanári fizetéséből fedezte.

„Minden utamat megköpaltam, de nem bánom, mert megérte. A geográfusnak utaznia kell, látnia kell, mert a földrajzot nem lehet csupán a könyvekből és a térképekből megtanulni. Az élmények nélkülözhetetlenek. A tanárnak élményszerű órákat kell tartania, hogy a gyerekek szeressék a földrajzot. Abban az iskolában, ahol nem szeretik a földrajzot, ott a tanár a hibás. Sokan vágyódnak messze tájakra, pálmafás tengerpartokra, trópusi dzsungelbe, de a közeli szépségeket nem veszik észre. Ez is nagy baj. A szülőföld az első, s minden azután következik” – mondta 1978 augusztusában, amikor Moga János geográfus kollégámmal kolozsvári otthonában felkerestük.

A terepi munkát elsősorban a karsztvidékeken élvezte. Részletesen leírta a Bihar felszíni karsztjelenségeit, a karmezőket, a karsztforrásokat és a Dinaridák poljéit, az

ott élő emberek életét. A Dolomitok sziklavilágáról, a külső erők munkájának hatásáról elragadtatottan beszélt, akárcsak a Mont Blancról, és a Francia-Alpok gleccsereiről.

A geomorfológia volt a legkedvesebb kutatási területe, melynek műveléséhez Cholnoky Jenőtől kapott szilárd alapokat. Az elsők között alkalmazta Davis amerikai geográfus tömbszelvényes ábrázolásmódját. A Davis-féle eróziós cikluselmélettel magyarázta az Erdélyi-szigethegység tönkfelszínének kialakulását.

Szemléletes példákkal világította meg a külső és a belső erők hatótényezőit a Kárpátok egyes tájait jellemezve. A kistájak kutatásában jeleskedett. Nagyon vonzódtak a Torockó környéki hegyek, a Székelykő mészkőbirodalma, de a Szilágyságban is kutatott.

A hidrológia, a klimatológia, a természeti földrajz mellett az emberföldrajzot, a földrajzi felfedezések történetét és a kontinensek földrajzát is oktatta, de kedvenc tárgya Erdély földrajza volt. Sokat foglalkozott a Sebes-Körös Vársonkolyos és Rév közötti szurdokvölgyével.

Síremléke a kolozsvári Házsongárdi temetőben

A földrajz kapcsolat népek és kultúrák között – vallotta, és soha nem ejtett egy rossz szót más népekről. Minden vallási, faji elfogultság, vagy magasabbrendűséget sugárzó fölénytudat idegen volt tőle. Gyakran emlegette szülővárosát, a tordai

országgyűlést, ahol 1568-ban – Európában elsőként – kimondták a vallásszabadságot.

A földrajzi szemléletmód jó alapokat ad a nemzetközi együttműködésre, legyen szó árvízvédelemről vagy folyószabályozásról – hangoztatta.

Hajdani diákja, *Ajtay Ferenc* hívta fel a figyelmet arra, hogy mestere mutatta ki paleontológiai vizsgálatai során, hogy a tündérrózsza eocén rétegből előkerült *Castalia* kövülete trópusi éghajlatra utal, s ez a növény Erdélyben őshonos, reliktum és nem behozott, mint az egyesek gondolták.

Őslénytani, paleogeográfiai dolgozatai fontos adalékokat jelentenek Erdély földtani múltjának ismeretéhez. A vízfolyások tanulmányozása alapján ő javasolta a folyóvizekben jelentkező meander-forrás típus elkülönítését.

Szakvéleményt készített 1927-ben *Emil Racoviță* és *Alexandru Borza* román professzorokkal a Reteyzát és a Fogarasi-havasok védetté nyilvánítása érdekében. Mankóval bicegte körül a Bilea-tavat, s felkapaszkodott a Madarasi-Hargita és a Görgényi-havasok bérceire, s tereptaszatalatai alapján indítványozta, hogy vulkán-nemzeti parkot hozzanak létre ezen a vidéken. Nagy álma volt a Bihar Nemzeti Park, mely a mai napig sem valósult meg, pedig az általa leírt Csodavár, Szamosbazár, Galbena-völgy és a Pádisi-fennsík karsztjelenségei méltóak lennének a szigorú védelemre.

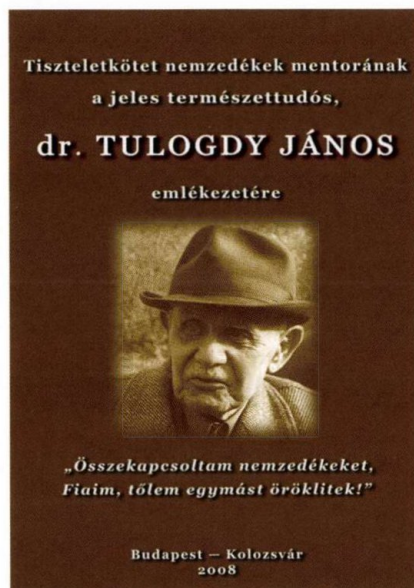
Egykori tanítványa, *Ajtay Ferenc* a Kolozsvár közelében található Feleki-gömbökökhez tett kirándulásunk során mondta el, hogy Tulogdy Jánosnak olyan aprólékos könyvészeti-szakirodalmi ismeretei voltak, amelyekkel mindenkit ámulatba ejtett. Erdély barlangjainak kataszteréhez több mint 700 cédulával járult hozzá! A szépirodalmi munkáit is idézte, Jókai Mór és Petőfi Sándor erdélyi útjainak helyszíneit rekonstruálta, s előfordult, hogy irodalomtörténészek fordultak hozzá tanácsért.

Az alkalmazott földrajz, a gyakorlati kérdések kiváló előfutárai közé tartozott. Sokat foglalkozott a tájképi szépségek, a szovátai Medve-tó, a Gyilkos-tó, a Békás-szoros idegenforgalmi hasznosítási lehetőségeivel. Szervezőként és tisztviselő vezetőként részt vett az Erdélyi Múzeum Egyesület és az Erdélyi Kárpát Egyesület tevékenységében. Repülőmodellező sakköröket indított be. Élete legnagyobb élményének nevezte, amikor a Zeppelin léghajóról nézhette az alatta levő tájakat. A 10 ezer lejes jegy két és félhavi tanári fizetése volt, de a hét és fél órás páratlan utazást soha nem bánta meg. A repülés fejlődését később is figyelemmel kísérte.

Lenyűgöző földrajzi ismeretterjesztő előadásokat tartott munkasotthonokban, cserkész táborokban. A vetített képes előadások nagy tömegeket vonzottak. Gyakran előfordult, hogy két-háromszáz érdeklődő jelent meg egy-egy Tulogdy-előadáson, s ilyenkor nem volt könnyű megfelelő méretű előadótermet találni.

Fáradhatatlanul szervezett, tanított, levelezett, tárgyalt, s ha egy célt maga elé tűzött, nem ismert lehetetlent. Előfordult, hogy egyes hallgatói segítették kapcsolatteremtésben, hivatalok illetékeseinek megtalálásában.

A földrajz mindenkié, mindenkinek ismernie kell a saját környezetét, hogy megővhesse az értékeit – hirdette előadásain. Honismereti írásait az egyszerű emberek is érdeklődéssel olvasták.

A tiszteletére összeállított emlékkötet

Heroikus munkát végzett a Földrajzi Kislexikon megírásával, két tanítványával, *Balás Árpáddal* és *Madarász Antallal*, amikor 1975-ben elkészítették a 717 oldalas kéziratot, melyet *Domokos Géza* segítségével, 150 oldalas terjedelmcsökkentéssel, nagy nehezen sikerült a *Kritérium* Kiadónál megjelentetni. A 22 ezer példányban megjelent könyv néhány hónap alatt teljesen elfogyott. A kolozsvári könyvbemutatón az egyik tanítvány, Szabó T. Attila beszélt az érdeklődők sokaságának. A terjedelmcsökkentés okairól, a papírhányról nem eshetett szó...

Nagyon igényes és szigorú volt, első sorban önmagával szemben. Talán ezért maradt kéziratban több geomorfológiai és emberföldrajzi munkája. Még nem érték meg a közlésre – mondta *Ajtay Ferenc*nek több alkalommal. Sajnos, halála után

hagyatékának egy része úgy semmisült meg, hogy a lakást kiürítő emberek zsákokba rakták a kéziratokat, leveleket és a lyukas ereszcsona alá helyezték. Mire lelkiismeretes tanítványai, *Benedek Zoltán*, *Tövissi József*, *Juhász Viktor* és *Ajtay Ferenc* tudomást szereztek a dologról, már csak nagyon kevés anyagot sikerült megővni a pusztulástól. *Kovács Sándor* kollégámmal, az ő gépkocsijával 1984-ben, az utolsó utáni pillanatban mentünk el Élesdre a rokonokhoz és Kolozsvárra, a tanítványokhoz, s amit lehetett megmentettünk az enyészettől.

Tulogdy János távol tartotta magát a politikától, s hívő református presbiterként szolgált az egyházat. A kommunista hatalomátvétel után egy nagygyűlésen bukaresti pártfunkcionárius hirdette az új idők új elveit. Tulogdy professzor másnap az előadóteremben a hallgatók nagy derűségére így kezdte meg a geomorfológia óráját: „Tegnap egy elvtárs jött, és azt mondta a tanároknak, hogy világnézetiileg minden tantárgyat a marxizmus-leninizmus és a dialektikus materializmus szellemében kell oktatni. Így is fogom tanítani a geomorfológiát, Isten segedelmével.”

Mindenkinek segített, mindenkire figyelt. *Kónya Ádám*, sepsiszentgyörgyi tanítványa – a Székely Nemzeti Múzeum igazgatója, a Mikó Kollégium tanára – időnként felkereste és művészi terepi rajzaival örvendeztette meg.

„Ádi, te diákkorodban miért titkoltad el a rajztudásodat? Vagy én vagyok a hibás, mert nem vettem észre a tehetségedet?” – korholta önmagát kicsit ironikus mosollyal.

Tulogdy János tartalmas, hosszú életet élt. Utolsó hónapjaiban sokat szenvedett. *Pinczés Zoltán* és *Csorba Péter* hozta át Debrecenbe, hogy megmentsék szeme világát. A műtét sajnos nem sikerült.

A testben megtört, de szellemiében végig friss Tulogdy János 1979. október 1-jén hunyt el. Több százan kísérték utolsó útjára a kolozsvári Házsongárdi temetőben.

Érden, a Magyar Földrajzi Múzeum „Magyar utazók, földrajzi felfedezők” állandó kiállításán láthatóak muzeális értékű emlékei, s köztük az első világháborús katonai rohamsisakból és ágyúlövedékből készített olvasólámpa, melynek fényénél jegyzeteit, cikkeit írta.

Tanítványai 2008-ban emlékkötettel tisztelegtek mesterüknek, akit a mai napig világító fátylaként emlegetnek, aki a sötét időkben világított és melegített, s közel hozta a természethez és egymáshoz a diákokat. Sírkövén olvasható meghatározó végrendelete: „Összekapcsoltam nemzedékeket, Fiaim, tőlem egymást öröklíték.”